

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 1 (2017)

7ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΔΙΔΑΧΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων

7^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ»

ΤΟΜΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

ISSN: 2529-1157

Σε Συνεργασία με την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και την
Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANICARAVEL
15-18 Ιουνίου 2017

**Σχολικό κλίμα, συναισθηματική νοημοσύνη και
ψυχική ανθεκτικότητα των εκπαιδευτικών**

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΒΑΣΙΟΥ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΟΡΔΑΝΙΔΗΣ,
ΙΟΥΛΙΑ ΝΕΣΤΟΡΑ

doi: [10.12681/edusc.1688](https://doi.org/10.12681/edusc.1688)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΒΑΣΙΟΥ Α., ΙΟΡΔΑΝΙΔΗΣ Γ., & ΝΕΣΤΟΡΑ Ι. (2019). Σχολικό κλίμα, συναισθηματική νοημοσύνη και ψυχική ανθεκτικότητα των εκπαιδευτικών. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 1, 63–71.
<https://doi.org/10.12681/edusc.1688>

Σχολικό κλίμα, συναισθηματική νοημοσύνη και ψυχική ανθεκτικότητα των εκπαιδευτικών

Βάσιου Αικατερίνη
Επιστημονική συνεργάτης ΠΤΔΕ, Παν/μιο Δυτ. Μακεδονίας
ekvasiou@uth.gr

Ιορδανίδης Γεώργιος
Αναπληρωτής Καθηγητής ΠΤΔΕ, Παν/μιο Δυτ. Μακεδονίας
giordanidis@uowm.gr

Νέστορα Ιουλία
Φοιτήτρια ΠΤΔΕ, Παν/μιο Δυτ. Μακεδονίας
ioulia.nestor@gmail.com

Περίληψη

Λαμβάνοντας υπόψη ότι το σχολικό κλίμα αναφέρεται στην ποιότητα της σχολικής ζωής (Brookover, 1985) και ότι η συναισθηματική νοημοσύνη έχει επιπτώσεις στις εργασιακές τους εμπειρίες των εκπαιδευτικών (Kafetsios & Zampetakis, 2008· Kafetsios & Loumakou, 2007· Kafetsios, Nezlek & Vassiou, 2011), θα ήταν σημαντικό τα σχολεία να δώσουν έμφαση σε παράγοντες του σχολικού κλίματος και σε ικανότητες της συναισθηματικής νοημοσύνης των εκπαιδευτικών που ενδεχομένως να επηρεάζουν την ψυχική τους ανθεκτικότητα, δηλαδή την ικανότητα να ξεπερνούν τα προβλήματα που προκύπτουν στην εργασία τους (Cicchetti, 2003· Luthar, 2006· Masten, 2001· Rutter, 2000). Η έρευνα μελέτησε την επίδραση του σχολικού κλίματος και της συναισθηματικής νοημοσύνης των εκπαιδευτικών στην ψυχική τους ανθεκτικότητα. 168 εκπαιδευτικοί Α/θμιας Εκπ/σης συμπλήρωσαν τις κλίμακες: Revised-School Level Environment Questionnaire (R-SLEQ· Johnson, Stevens & Zvoch, 2007), Wong Law Emotional Intelligence Scale (WLEIS, Wong & Law, 2002) και Resilience Scale (Wagnild & Young, 1993). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι διαστάσεις του σχολικού κλίματος και της συναισθηματικής νοημοσύνης συσχετίζονται θετικά με την ψυχική ανθεκτικότητα των εκπαιδευτικών. Τα αποτελέσματα μπορούν να εφαρμοστούν στη διαδικασία επιμόρφωσης των διευθυντών σχολικών μονάδων, με στόχο τη δημιουργία θετικού σχολικού κλίματος, καθώς και σε προγράμματα κοινωνικής και συναισθηματικής μάθησης στη διαδικασία εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών.

Λέξεις-Κλειδιά: σχολικό κλίμα, συναισθηματική νοημοσύνη, ψυχική ανθεκτικότητα εκπαιδευτικών

Abstract

Taking into account that school climate refers to the quality of school life (Brookover, 1985) and that emotional intelligence has an impact on teachers' work experiences (Kafetsios & Zampetakis, 2008; Kafetsios & Loumakou, 2007; Kafetsios, Nezlek & Vassiou, 2011), it would be important for schools to emphasize factors in the school climate and teachers' emotional intelligence abilities that may affect teachers' resilience, the ability to overcome the problems that they arise in their work (Cicchetti, 2003; Luthar, 2006; Masten, 2001; Rutter, 2000). The study examined the effect of school climate and emotional intelligence on

teachers' resilience. 168 primary education teachers completed Revised-School Level Environment Questionnaire (R-SLEQ; Johnson, Stevens & Zvoch, 2007), Wong Law Emotional Intelligence Scale (WLEIS; Wong & Law, 2002) and Resilience Scale (Wagnild & Young, 1993). Results showed that all the dimensions of the school climate and teachers' emotional intelligence are positively correlated with teachers' resilience. Results can be applied both to the process of schools headmasters' training to implement a positive school climate and to social/emotional learning programs in the process of teachers' education.

Key-words: school climate, emotional intelligence, teachers' resilience

Θεωρητική Διερεύνηση

Ψυχική ανθεκτικότητα

Η ψυχική ικανότητα (*Resilience*) είναι η ικανότητα των εργαζομένων να ξεπερνούν τα προβλήματα που προκύπτουν στην εργασία τους (Cicchetti, 2003· Luthar, 2006· Masten, 2001· Rutter, 2000). Ειδικότερα στους εκπαιδευτικούς, Οι ψυχικά ανθεκτικοί εκπαιδευτικοί (*Resilient teachers*· Mansfield, 2012) διαθέτουν γνωρίσματα όπως αυτοπεποίθηση, χιούμορ, ικανότητα διαχείρισης συναισθήματος, υπομονή και επιμονή, επιθυμία αυτοβελτίωσης, θετική διάθεση και αισιοδοξία, αποτελεσματικές διδακτικές ικανότητες, προσαρμοστικότητα, αναζήτηση βοήθειας, διαπροσωπικές ικανότητες, αποδοχή λάθους και δημιουργία υποστηρικτικών σχέσεων.

Συναισθηματική νοημοσύνη

Οι Salovey και Mayer (1990) ήταν από τους πρώτους που πρότειναν την έννοια της συναισθηματικής νοημοσύνης (*Emotional Intelligence*) ως ένα υποσύνολο της κοινωνικής νοημοσύνης, που περιλαμβάνει τη δυνατότητα του ατόμου να ρυθμίζει τα συναισθήματα τα δικά του και των άλλων, να κάνει διακρίσεις μεταξύ των συναισθημάτων και να χρησιμοποιεί αυτές τις πληροφορίες για να καθοδηγεί τη σκέψη και τη δράση των άλλων. Πρόσφατα, επικράτησε μια εννοιολογική διάκριση μεταξύ δύο τύπων συναισθηματικής νοημοσύνης, ως ικανότητα (*ability*) και ως χαρακτηριστικό (*trait*) (Petrides et al., 2007), καθώς και μια ανάλογη διάκριση στις μεθόδους που χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση της, με αντικειμενική μέτρηση της επίδοσης (Mayer, Caruso, & Salovey, 2000) και με ερωτηματολόγια αυτοαναφοράς (Bar-On, 2000· Petrides & Furnham, 2000).

Έρευνες έχουν δείξει (Ghanizadeh & Moafian, 2010) ότι, όσο υψηλότερη είναι η συναισθηματική νοημοσύνη των εκπαιδευτικών, τόσο περισσότερο επιτυχημένοι είναι αυτοί στην εργασία τους και ότι οι εκπαιδευτικοί που έχουν υψηλή συναισθηματική νοημοσύνη επιδεικνύουν εξαιρετική απόδοση (Hayashi & Ewert, 2006· Arnold, 2005), γιατί εκφράζουν υψηλή ενσυναίσθηση και αποτελεσματικές κοινωνικές δεξιότητες. Θετικές είναι εξάλλου οι επιπτώσεις της συναισθηματικής νοημοσύνης των εκπαιδευτικών στις εργασιακές τους εμπειρίες (Kafetsios & Zampetakis, 2008· Kafetsios & Loumakou, 2007· Kafetsios, Nezelek & Vassiou, 2011).

Σχολικό κλίμα

Το σχολικό κλίμα αποτελεί το σύνολο των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των ψυχολογικών, ακαδημαϊκών και φυσικών παραμέτρων του σχολικού περιβάλλοντος (Πασιαρδή, 2001). Ορίζεται ως το σύνολο των εσωτερικών χαρακτηριστικών, τα οποία διακρίνουν ένα σχολείο από ένα άλλο και επηρεάζουν τη συμπεριφορά των ανθρώπων του σχολείου, πρόκειται δηλαδή για την ίδια την προσωπικότητα του σχολείου (Hoy & Miskel, 2003).

Το θετικό σχολικό κλίμα επιδρά στη μάθηση και στις σχέσεις εκπαιδευτικών και μαθητών και συντελεί στην αύξηση της παραγωγικότητας και της αποτελεσματικότητας του σχολείου.

Επηρεάζει την ψυχική διάθεση και την παραγωγικότητα των εκπαιδευτικών για την εκτέλεση του εκπαιδευτικού στο έργο τους και γενικά την απόδοσή τους (Πασιαρδή, 2001).

Δεδομένου ότι το σχολικό κλίμα αναφέρεται στην ποιότητα της σχολικής ζωής, συμπεριλαμβανομένων των κανόνων, των αξιών και των προσδοκιών που το σχολείο αποδέχεται και προωθεί (Brookover, 1985), θα ήταν σημαντικό τα σχολεία να δώσουν έμφαση σε παράγοντες του σχολικού κλίματος που ενδεχομένως να επηρεάζουν την ψυχική ανθεκτικότητα των εκπαιδευτικών.

Σκοπός και υποθέσεις της έρευνας

Σκοπός της έρευνας ήταν να μελετήσει την επίδραση του σχολικού κλίματος και της συναισθηματικής νοημοσύνης των εκπαιδευτικών στην ψυχική τους ανθεκτικότητα.

Διατυπώθηκαν οι εξής υποθέσεις:

1. Το σχολικό κλίμα θα συσχετίζεται θετικά με την ψυχική ανθεκτικότητα των εκπαιδευτικών.
2. Οι ικανότητες συναισθηματικής νοημοσύνης των εκπαιδευτικών θα συσχετίζονται θετικά με την ψυχική ανθεκτικότητα των εκπαιδευτικών.
3. Θα υπάρχουν διαφορές στο σχολικό κλίμα και στην ψυχική ανθεκτικότητα των εκπαιδευτικών ως προς τη συναισθηματική τους νοημοσύνη, σε αλληλεπίδραση με το φύλο τους.

Μεθοδολογία

Συμμετέχοντες

Στην έρευνα συμμετείχαν 168 εκπαιδευτικοί Α/θμιας Εκπ/σης, που συμπλήρωσαν ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς.

Εργαλεία μέτρησης

1. Για την αξιολόγηση του σχολικού κλίματος χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα Revised-School Level Environment Questionnaire (R-SLEQ· Johnson, Stevens, & Zvoch, 2007), η οποία αποτελείται από 21 δηλώσεις, με 5βαθμη κλίμακα από (1) διαφωνώ απόλυτα έως (5) συμφωνώ απόλυτα και περιλαμβάνει πέντε υποκλίμακες: (α) Συνεργασία (α=.67· π.χ., Στο σχολείο μου δεν δίνεται αρκετή έμφαση στην καλή ομαδική εργασία), (β) Σχέσεις με τους μαθητές (α=.68· π.χ., Οι περισσότεροι μαθητές είναι πρόθυμοι και συνεργάζονται με τους εκπαιδευτικούς), (γ) Σχολικοί πόροι (α=.61· π.χ., Η προμήθεια του εξοπλισμού και των πόρων είναι επαρκής), (δ) Λήψη αποφάσεων (α=.53· π.χ., Οι εκπαιδευτικοί καλούνται συχνά να συμμετάσχουν στη λήψη των αποφάσεων) και (ε) Εκπαιδευτική καινοτομία (α=.69· π.χ., Στο σχολείο μου είμαστε πρόθυμοι να δοκιμάσουμε νέες διδακτικές προσεγγίσεις).

2. Για τη μέτρηση της συναισθηματικής νοημοσύνης χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα Wong and Law Emotional Intelligence Scale (WLEIS· Wong & Law, 2002). Πρόκειται για κλίμακα τύπου Likert που αποτελείται από 16 ερωτήσεις με επτάβαθμη διαβάθμιση από το 1(Διαφωνώ Απόλυτα) ως το 7 (Συμφωνώ Απόλυτα). Η κλίμακα περιλαμβάνει τέσσερις παραμέτρους: (α) κατανόηση συναισθημάτων εαυτού (α=.83· π.χ., Πάντα γνωρίζω αν είμαι χαρούμενος/η ή όχι), (β) αναγνώριση συναισθημάτων των άλλων (α=.84· π.χ., Πάντα μπορώ να καταλάβω πως αισθάνονται οι φίλοι μου με βάση τη συμπεριφορά τους), (γ) διαχείριση συναισθημάτων για διευκόλυνση της επίδοσης (α=.78· π.χ., Πάντα θέτω στόχους για τον εαυτό μου και μετά βάζω τα δυνατά μου για να τους πετύχω) και (δ) ρύθμιση συναισθημάτων του εαυτού (α=.82· π.χ., Είμαι απόλυτα ικανός/ή να ελέγξω τα συναισθήματά μου)

3. Για τη μέτρηση της ψυχικής ανθεκτικότητας των εκπαιδευτικών, χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα Wagnild and Young's Resilience (RS-25· Wagnild & Young, 1993). Η κλίμακα αξιολογεί προσωπικά χαρακτηριστικά, τα οποία μεσολαβούν στις επιδράσεις των αρνητικών

συνθηκών ζωής στην ψυχολογική προσαρμογή (Wagnild & Guinn, 2011· Wagnild & Young, 1993) ($\alpha=.89$ · π.χ., Με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, συνήθως τα καταφέρνω/Μπορώ να ξεπεράσω τις δύσκολες στιγμές, γιατί έχω βιώσει δυσκολίες στο παρελθόν).

Αποτελέσματα

Συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών

Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει τις συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών. Υπολογίστηκε ο συντελεστής συσχέτισης (*Pearson*) και ελέγχθηκε η στατιστική του σημαντικότητα (βλ. Πίνακα). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι:

1. Η ψυχική ανθεκτικότητα των εκπαιδευτικών συσχετίζεται θετικά με τις αντιλήψεις τους για τη μεταξύ τους συνεργασία ($r = ,216$, $p<0.01$), τη λήψη των αποφάσεων ($r = ,246$, $p<0.01$), τη διδακτική καινοτομία ($r = ,170$, $p<0.05$), τις σχέσεις με τους μαθητές ($r = ,171$, $p<0.05$).
2. Η ψυχική ανθεκτικότητα των εκπαιδευτικών συσχετίζεται θετικά με την κατανόηση των συναισθημάτων του εαυτού ($r = ,520$, $p<0.01$), την αναγνώριση των συναισθημάτων των άλλων ($r = ,566$, $p<0.01$), τη χρήση των συναισθημάτων ($r = ,656$, $p<0.01$) και τη ρύθμιση των συναισθημάτων του εαυτού ($r = ,514$, $p<0.01$).

Πίνακας 1: Σχολικό κλίμα, συναισθηματική νοημοσύνη και ψυχική ανθεκτικότητα των εκπαιδευτικών

N=168	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.Συνεργασία εκπαιδευτικών	-								
2.Λήψη αποφάσεων	,499*	-							
3.Διδακτική καινοτομία	,674**	,292**	-						
4.Σχέσεις με τους μαθητές	,510**	,351**	,525**	-					
5.Διαθέσιμα μέσα	,392**	,190*	,438**	,384**	-				
6.Ψυχική ανθεκτικότητα	,216**	,246**	,170*	,171*	-,142	-			
7.Κατανόηση συν. εαυτού	,139	,127	,143	,281**	,172*	,520**	-		
8.Αναγνώριση συν. άλλων	,135	,175*	,161*	,223**	,138	,566**	,727**	-	
9. Χρήση συν. και κινητοποίηση	,136	,159*	,128	,308**	,214**	,656**	,692**	,675**	-
10.Ρύθμιση συν. εαυτού	,145	,112	,188*	,260**	,133	,514**	,725**	,600**	,638**

Ατομικές διαφορές

Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τις στατιστικά σημαντικές διαφορές που προέκυψαν στους παράγοντες του σχολικού κλίματος και στην ψυχική ανθεκτικότητα των εκπαιδευτικών, σε συσχέτιση με τη συνολική συναισθηματική τους νοημοσύνη σε αλληλεπίδραση με το φύλο τους (*multilevel analysis*). Από τις αναλύσεις προέκυψε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση με τη λήψη των αποφάσεων ($r = ,173$, $p<0.05$), τα διαθέσιμα μέσα ($r = ,167$, $p<0.05$) και την ψυχική ανθεκτικότητα των εκπαιδευτικών ($r = ,545$, $p<0.01$), καθώς και

στατιστικά σημαντική αρνητική συσχέτιση με τις σχέσεις των εκπαιδευτικών με τους μαθητές ($r = -.208, p < 0.01$),

Πίνακας 2: Σχολικό κλίμα, ψυχική ανθεκτικότητα και συνολική συναισθηματική νοημοσύνη των εκπαιδευτικών, σε αλληλεπίδραση με το φύλο

N=168	Συναισθηματική νοημοσύνη σε αλληλεπίδραση με το φύλο
1.Συνεργασία εκπαιδευτικών	-
2.Λήψη αποφάσεων	,173*
3.Διδακτική καινοτομία	-
4.Σχέσεις με τους μαθητές	-,208**
5.Διαθέσιμα μέσα	,167*
6.Ψυχική ανθεκτικότητα	,545**

Συζήτηση

Η έρευνα αποκάλυψε ότι οι εκπαιδευτικοί που συνεργάζονται μεταξύ τους, συμμετέχουν στη λήψη των αποφάσεων, εφαρμόζουν καινοτομίες και έχουν καλές σχέσεις με τους μαθητές τους έχουν υψηλότερα επίπεδα ψυχικής ανθεκτικότητας, δηλαδή μπορούν να ξεπεράσουν δύσκολες καταστάσεις. Φαίνεται ότι το σχολικό κλίμα που καλλιεργεί καλές διαπροσωπικές σχέσεις, συμμετοχικότητα και καινοτομία θωρακίζει ψυχικά τους εκπαιδευτικούς. Χαρακτηριστικό είναι ότι ο σχολικός εξοπλισμός δεν αποτέλεσε στατιστικά σημαντικό παράγοντα στην έρευνα, εύρημα που δείχνει ότι οι ανθρώπινοι και οι κοινωνικοί παράγοντες παίζουν σημαντικότερο ρόλο για την ψυχική ανθεκτικότητα και όχι τα υλικά μέσα.

Επιπλέον, είναι περισσότερο ψυχικά ανθεκτικοί οι εκπαιδευτικοί που έχουν υψηλές ικανότητες συναισθηματικής νοημοσύνης, δηλαδή κατανοούν πώς αισθάνονται οι ίδιοι, αναγνωρίζουν το συναίσθημα των άλλων, κάνουν χρήση του συναίσθηματος για να πετύχουν τους στόχους τους και ρυθμίζουν το συναίσθημά τους. Αυτό το εύρημα είναι σημαντικό, γιατί ενισχύει ευρήματα άλλων ερευνών που υποθέτουν ότι η συναισθηματική νοημοσύνη έχει ωφέλιμες συνέπειες σε εργαζόμενους σε οργανισμούς και ειδικότερα σε εκπαιδευτικούς.

Αναφορικά με το φύλο, αποδείχτηκε ότι οι γυναίκες εκπαιδευτικοί με υψηλή συνολική συναισθηματική νοημοσύνη είναι περισσότερο ψυχικά ανθεκτικές και θεωρούν ότι το κλίμα στο σχολείο τους ευνοεί τη συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων και τους διαθέτει περισσότερα μέσα. Αντίθετα, οι άντρες εκπαιδευτικοί με υψηλή συνολική συναισθηματική νοημοσύνη θεωρούν ότι το κλίμα στο σχολείο τους δεν ευνοεί τις σχέσεις με τους μαθητές τους. Αυτό το εύρημα έχει ενδιαφέρον και υποδηλώνει μια σύγκρουση μεταξύ ανδρών εκπαιδευτικών και μαθητών, που πιθανόν εξηγείται από τη θεωρία των κοινωνικών ρόλων, σύμφωνα με την οποία ο ρόλος του αρσενικού φύλου τονίζει περισσότερο την κοινωνική σύγκριση και τον ανταγωνισμό (Eagly, Wood, & Diekmann, 2000).

Συμπέρασμα και πρακτική εφαρμογή των αποτελεσμάτων

Τα αποτελέσματα της έρευνας έχουν ενδιαφέρον, γιατί δείχνουν ότι τόσο αντικειμενικοί παράγοντες, όπως οι διαστάσεις του σχολικού κλίματος όσο και υποκειμενικοί παράγοντες, όπως οι ικανότητες συναισθηματικής νοημοσύνης των εκπαιδευτικών λειτουργούν ευεργετικά στην εργασία των εκπαιδευτικών, γιατί τους βοηθούν να διατηρούν την ψυχική τους ανθεκτικότητα και να ξεπερνούν τις δυσκολίες και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν.

Τα αποτελέσματα μπορούν να εφαρμοστούν τόσο στη διαδικασία επιμόρφωσης διευθυντών σχολικών μονάδων, με στόχο την εφαρμογή ενός δημοκρατικού μοντέλου διοίκησης, όσο και σε προγράμματα συναισθηματικής/κοινωνικής μάθησης στη διαδικασία εκπαίδευσης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, ώστε να θωρακίζονται οι ίδιοι ψυχικά κατά την άσκηση του έργου τους και να καλλιεργούν καλές σχέσεις με τους μαθητές τους.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Arnold, R. (2005). *Empathic intelligence*. Sydney: University of New South Wales Press.
- Bar-On, R. (2000). Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. In R. Bar-On, & J. D. A. Parker (Eds.), *The Handbook of Emotional Intelligence*, pp. 363-388.
- Brookover, B. W. (1985). Can we make school effective for minority students? *The journals of Negro education*, 54, pp. 257-268.
- Bruce, J., Steven, J. J., & Zvoch, K. (2007). Teacher' Perceptions of school climate: A validity study of scores from revised school level Questionnaire. *Educational and psychologicsl Measurement*.
- Eagly, H. A., Wood, W., & Diekmann, B. A. (2000). Social role theory of sex differences and similarities: A current appraisal. In T. Eckes, & M. H. Trautner, *The developmental social psychology of gender* (pp. 123-469). New York: Psychology press.
- Fatemen, M., & Afsaneh, C. (2010). On the relationship between critical thinking and self-efficacy: A case of EFL teachers in language institutes., (pp. 1-21).
- Hayashi, A., & Ewert, A. (2006). Outdoor leaders' emotional intelligence and transformational leadership. *Journal of Experiential Education* , 28(3), pp. 222-242.
- Hoy, W. K., & Miskel, C. G. (2003). *Studies in leading and organizing schools*. Greenwich: CT: Information Age.
- John Curtis, W., & Cicchetti, D. (2003). Moving research on resilience into the 21st century: Theoretical and methodological considerations in examining the biological contributors to resilience. *Devolopment and Psychopathology* , 15, pp. 773-810.
- Kafetsios, K., & Loumakou, M. (2007). A comparative evaluation of the effects of trait emotional intelligence and emotion regulation on affect at work and job satisfaction. *International Journal of Work Organization and Emotion* , 2, pp. 71-87.
- Kafetsios, K., & Zampetakis, L. A. (2008). Emotional intelligence and job satisfaction: Testing the mediatory role of positive and negative affect at work *Personality and Individual Differences*. 44, pp. 710-720.

- Kafetsios, K., Nezlek, J. B., & Vassiou, A. (2011). A Multilevel Analysis of Relationships Between Leaders' and Subordinates' Emotional Intelligence and Emotional Outcomes. *Journal of Applied Social Psychology, 41*(5), pp. 1121-1144.
- Luthar, S. S., Sawyer, A. J., & Brown, J. B. (2006). Conceptual issues in studies of resilience. *Resilience in children, 1094*, pp. 105-115.
- Mansfield, C. F., Beltman, S., Price, A., & McConney, A. (2012). "Don't sweat the small stuff" Understanding teacher resilience at the chalkface. *Teaching and teacher education, 28*, pp. 357-367.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychology, 56*(3), pp. 227-238.
- Mavroveli, S., Petrides, K. V., Rieffe, C., & Bakker, F. (2007). Trait emotional intelligence, psychological well-being and peer-rated social competence in adolescence. *British journal of developmental psychology, 25*, pp. 263-275.
- Mayer, J., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2000). *Models of emotional intelligence*. In R. Sternberg (Ed.) *Handbook of intelligence*. New York: Cambridge : University Press.
- Petrides, K. V., & Furnham, A. (2000). On the dimensional structure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences, 29*, pp. 313-320.
- Rutter, M. (2000). Resilience reconsidered: Conceptual considerations, empirical findings, and policy implications. In J. P. Shonkoff & S. J. Meisels (eds). *Handbook of early childhood intervention*, pp. 651-682.
- Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality, 9*, pp. 185-211.
- Wagnild, G. M., & Young, H. (1993). Development and psychometric evaluation of the Resilience Scale. *Journal of Nursing Measurement (1*(2)), pp. 165-178.
- Wagnild, G., & Guinn, P. (2011). The Resilience Scale user's guide for the US English version of the Resilience Scale and the 14-item Resilience Scale. *128*.
- Wong, C.-S., & Law, S. K. (2002). The effects of leader and follower emotional intelligence on performance and attitude: An exploratory study. *The leadership quarterly, 13*, pp. 243-274.
- Πασιαρδή, Γ. (2001). *Το σχολικό κλίμα- Θεωρητική ανάλυση και εμπειρική διερεύνηση των βασικών παραμέτρων του*. Αθήνα : Τυπωθήτω.

